

*Those who reject the past have no defence
against the future, for the future is nothing but
the analogy of the past.*

Northrop Fry

Мотив ностальгії в україномовній поезії Канади

ІРИНА НАКАШИДЗЕ

Образ України – центральний у творчості україномовних поетів Канади третьої хвилі еміграції. Здебільшого він зреалізований через вираження почуттів, психологічного стану ліричного героя. Провідним при цьому є почуття ностальгії, туги, печалі, що насамперед оприявнюються у формах снів, спогадів. Г. Грицик відзначає, що при всій різниці поетичних систем, ідіостилів авторів різних поколінь діаспори “незмінним залишається зображення України як ідеалу, далекої мрії, про яку можна лише снити” (Грицик 2010). Так, у поезії В. Ворскло думка про батьківщину потрактована як найголовніша умова зв’язку з нею: *“Не розлучить розлуки нас море, / Не*

розлучить нас море біди, / Не розлучить ніяке нас горе, – Ти зі мною у мріях завжди” (Ворскло 1967, 48). Анафора “не розлучить” посилює вираз духовного зв’язку ліричного героя з рідним краєм. Г. Діброва у поезії “Не раз уяву скрашує те саме...” наголошує на тому, що зв’язок з батьківщиною є сакральним і непорушним: “І думка тужна в мозку сновигає: / Чорноземля владує надо мною” (Діброва 1963, 31). Образ чорноземлі – символ батьківщини, наділеної божественним началом, що живе у серці ліричного героя, у його думці, яку охарактеризовано епітетом “тужна”, що відтінює вираз відчуття неможливості матеріалізації зв’язку ліричного героя з рідною землею.

С. Грабовський, відомий український журналіст і політолог, називає ідеал, мрії, надії, сподівання проєктивними детермінантами, “завдяки яким здійснюється світоглядне ставлення до прийдешнього, розгортається своєрідне «віяло» смисложиттєвих орієнтацій, визначення перспектив” (Грабовський 2000, 6). Серед них домінує мрія, що “відбиває особистісну присутність у смисловому майбутньому і неможливість редукції цього майбутнього до проєктів, що нав’язуються індивіду іншими суб’єктами соціокультурного процесу” (Грабовський 2000, 7). У поезії “Моя праця” Г. Бердо виразно представлена філософська основа співвіднесення мрії й дійсності: “Мрія змінює дійсність, / дійсність народжує мрію” (Бердо 2009, 37). У характеристиці дійсності актуалізовано деталі вимушеного життя на чужині, якому протиставлено мрію – бажане життя на Україні. У такий спосіб створено картину певної циклічності й замкненості світу ліричного “Я”. Віддаленість ліричного героя від батьківщини породжує почуття ностальгії.

І. Качуровський наголошує, що ностальгійна поезія складає чи не найбільший пласт лірики поетів-емігрантів ХХ ст.: “Протягом сімдесятих років – від 1920-го по 1990-й – ностальгійна лірика була якщо не домінантою, то в кожному разі істотною і невід’ємною рисою нашої поезії на Заході” (Качуровський 2008, 269). Підтвердженням цієї думки є творчість Є. Маланюка,

М. Ореста, Л. Мосендза, Ю. Клена та інших, що дало підстави зробити висновок, що “у світовій літературі не багато знайдеться творів ностальгійної лірики з такою глибиною почуття і силою вислову” (Качуровський 1992, 16). Домінує почуття ностальгії також у поезії українських митців слова на канадській землі.

У вираженні почуття ностальгії, викликаного, як правило, спогадами, у творчості україномовних поетів Канади переважає вияв абстрактного мислення. За К. Ясперсом, “зафіксовані абстракції можуть продовжувати існувати у нашій голові, вони завжди наготові до наших послуг” (Ясперс 2002, 101). У свідомості ліричних героїв поетичних творів закріплений їхній зв’язок із абстрактним образом (уявний образ України) та тим, від чого вони його абстрагують (спогади про батьківщину, реалії життя на чужині). І. Качуровський зазначає, що певною мірою ностальгійні мотиви еміграційної поезії – літературний звичай: “це була данина тодішній літературній моді: заплющити очі на світ довкола і жити спогадами” (Качуровський 2008, 539).

Оскільки представники україномовної поезії в Канаді другої половини ХХ ст., як уже згадувалося, були переважно політичними емігрантами, повернутись на Батьківщину, що була радянською, вони не могли. Ліричний герой Л. Ромена тлумачить вимушену еміграцію як божу кару: “*Бог на блукання засудив*” (Ромен 1953, 6). Спогади про батьківщину й були своєрідним уявним поверненням до рідного дому. Єдиним способом потрапити до нього для емігрантів і була подорож у сні та мріях, що надавало їм наснаги жити далі. Саме такий стан зафіксовано в поезії емігрантів. Так, лірична героїня С. Гурко благає: “*Будь завжди при мені, / Хоч лиш у мрії й сні, / Коханий Краю мій, / Вітчизно дорога*” (Гурко). Емоційність вислову почуття досягнуто через звертання-означення до батьківщини: “коханий”, “дорога”.

Аналогічно в поезії М. Голод лірична героїня благає спогад про батьківщину не йти з її думок: “*Не йди, не йди, побудь ще тут зі мною, / не дійсність ти, а в пам’яті уява*” (Голод

1988, 23). Україна – той “уявний світ”, у якому лірична героїня живе: *“Краще було би / ще снити про уявний світ, / як пробудитися / до порожнечі ранку”* (Голод 1988, 10). Образ порожнечі визначає стан ліричної героїні, її відчуття душевної порожнечі, зумовленого відірваністю від батьківщини. Поштовхом до спогадів є конкретні деталі як, наприклад, образ плаща “минулих днів”, дзеркала *“від прабабуні, / де відбилася врода / і молодість / чотирьох поколінь”* (Голод 1978, 11), що у снах екстрапольовані на світ фантастики. У поезії “Ми” М. Голод відзначає, що поети – “фантасти неспокійні”, які *“пускаються в плавбу / по океанах мислей”* (Голод 1978, 63), але наголошує на органічності виникнення мрій у поетів-емігрантів.

У поезії Р. Кедр батьківщина в емігрантському сні потрактована як химерний і одночасно “чудовий” край. Пейзажі – психологічно насичені, почуттями наділено й природу: *“Нам сниться ж край химерний і чудовий, / Де тужно хилиться калина в лузі”* (Кедр 1983, 318). На цьому тлі органічною є інтерпретація образу ночі як *“батьківщини душ паломних”* (Кедр 1983, 215). В образі “душ паломних” – узагальнений образ емігрантів. Ліричний герой віршів Р. Кедр сподівається, що “вернуться часи погожі”, тобто життя на батьківщині: *“І ще завітне нам нова весна, / Така прозора, світла, запашина!”* (Кедр 1983, 161). Поет моделює уявну подію, хронотопічно пов’язуючи її з образом нової весни. В. Скорупський називає думки та спогади емігранта про батьківщину фантомом, що неминуче переслідуватиме його все життя. Ліричний герой його поезії у спогадах про батьківщину відчуває себе художником, що теж є знаком ілюзорності: *“Твій образ день-у-день малюю / І все ще натрапляю на мазки, / Які підкреслюючи, всує / Збагачую і мрії і згадки”* (Скорупський 1961, 13). Образ батьківщини у цих рядках – джерело натхнення для творчої особистості.

Мотив ностальгії емоційно розгорнуто в поезії Яра Славутича, ліричний герой якої співвіднесений із постаттю самого поета. Герой елегії “Я вже ніколи довіку тебе не побачу...” намагався

знайти заміну рідній землі, але переконався, що вона – *“Рідна, єдина, в мережаній простій киреї, / Другої в світі такої ніде не знайти!”* (Славутич 1998, 182). Це зумовлює розвиток мотиву незустрічності з батьківщиною.

У поезії Б. Олександрівна мотив туги за Батьківщиною теж домінує, що неодноразово відзначала критика. “Поет знає, що він ніколи не повернеться в Україну, тому він думкою завжди “на тій межі, якої не дійти” (Левицький 2003, 6). У вірші Б. Олександрівна “Мрія” цей стан ліричного героя на чужині охарактеризовано як життя *“в глухій, у нездоланній млі”* (Олександрів-Грибінський 2003, 121), де єдиною втіхою є думка про батьківщину, що далеко за морями. Розглядаючи лірику Б. Олександрівна, Л. Череватенко відзначає, що до певного часу поет вірив у повернення на батьківщину. “Але з часом ця віра занепадає, зникає і на зміну їй приходить нова філософія буття” (Череватенко 2003, 138).

Мрія про батьківщину в поезії М. Голод “Де я живу” інтерпретована як справжнє життя, але життя внутрішнє, зміст якого закодовано в метафоричному образі прозорого дому зі скла: *“Цей дім, де я живу, / збудований зі скла; / все зовнішнє життя / являється якимсь ясним, величним / крізь призму стін прозорих”* (Голод 1978, 84). “Реальність мрії поза умов панування тоталітарних (зокрема й ідеологічних) структур обмежувалася переважно побутовою сферою або втілювалася в нездійсненні мрії” (Грабовський 100, 6), – наголошує С. Грабовський. У поезії М. Голод такою “побутовою сферою” постає образ дому зі скла, що підкреслює ілюзорність мрії про Україну. Органічною в цьому контексті є порада: *“зривати ілюзію треба / як спіле яблуко осіннє”* (Голод 1978, 94), тобто одразу позбавитись ілюзії. Ця думка знаходить своє продовження в розвитку ідеї нездійсненності мрії: *“Я, прямо задушилась в злісних / думках нездійснення гіркокого”* (Голод 1988, 28). Епітети “злісний”, “гіркий” поглиблюють драматизм вираження переживань ліричної героїні.

Мотив нездійсненої мрії розгорнуто також у поезії Р. Кедр *“Неосяжна”*: *“<...> Про що мрієш, / Не здійсниться ніколи. Ні одне / З твоїх бажань-оман не заспокоїш / Ніколи і ніде <...>”* (Кедр 1983, 272). Відчуття ілюзорності повернення на батьківщину поглиблене образом іншої України – вона вже для ліричного героя є чужою землею. Омріяний “земний рай” – лише інші будні, “сіра” дійсність, до якої важко пристосуватися. Контраст між сподіваннями, що живляться минулим, та дійсністю, реальною та можливою в майбутньому, розкриває зміст сприйняття ліричним героєм цієї іншої країни.

У поезії О. Зуєвського мотив нездійсненності мрії про повернення на батьківщину увиразнено за допомогою образу “загородженої путі”, що метафорично підтверджує тезу: шляху назад, на батьківщину, немає. В. Яременко зауважує, що вимріяний зримий образ України у свідомості ліричного героя в поезіях О. Зуєвського “заколисує втому блукальця; хоча й здається часом поетові, що даремно він накликав і служив для неї «молитви незмінні», бо творив він їх у зведеному зимою із криги «мовчазному домі», а не в храмі” (Яременко 2007, 546). О. Зуєвський у поезії “Там річка билася мечем”, торкаючись теми життя української еміграції, на перший план у характеристиці внутрішнього світу її представників теж висуває мрію повернутися на батьківщину: *“Гуртом із років багатьох / Ми повертались у гостину, / Не вдвох, не втрох, не вдесьтьох, / В солодку мрію і невинну”* (Зуєвський 2007, 162). Ліричний герой усвідомлює, що його доля подібна до долі багатьох інших людей, відірваних від історичної батьківщини. Образ гурту – символ єдності емігрантів, які представлені в образі майстрів “нового ідеалу”.

Поезія О. Зуєвського є підтвердженням слів журналіста та перекладача А. Крата про ностальгію як масове явище: *“Ностальгія по втраченому дитинству доростає до узагальненої ностальгії цілого покоління тих, хто над усе любить рідну землю на чужині”* (Крат 1998, 78). Духовний зв’язок людини з

батьківщиною в поезії “Покірні фарби килимом упали...” О. Зуєвський визначає, йдучи від заперечення “Її немає на малюнку майстра” (Зуєвський 2007, 44), розглядаючи вігчизну як ефемерність. Батьківщину у мріях і спогадах емігрантів поет виділяє французьким терміном *Trompe l'œil*, який означає таке зображення предметів на картині, що дає можливість прийняти їх за дійсні: “А кожен світлий кут / Приваблював очей відвагу” (Зуєвський 2007, 172).

“Поет зіставляє відчуття краси батьківщини (на рівні свідомості ліричного героя) із внутрішнім сприйняттям рідної пісні: “Це, може, мрія, але в день, / Коли тобі відкрили / Її красу, співав пісень / Ти з усієї сили” (Зуєвський 2007, 173)” (Накашидзе 2016, 199). О. Зуєвський відтворює своєрідний тип життя емігрантів: “А для нас залишалось коло / Молитов і змагань гірких” (Зуєвський 2007, 65). У зіставленні молитви і дії-змагань репрезентовано не тільки труднощі життя громади емігрантів, а й почуття туги, суму за рідною землею. У творчості О. Зуєвського мотив ностальгії еволюціонує від мрії до почуття болю в душі ліричного героя, вираження сили якого досягнуто за допомогою метафоричного образу “гарячої й нестримної” кінноти, “Що кожного року невпинно росте / І в груді атаками рветься” (Зуєвський 2007, 141). У цьому зв’язку головна мета людини, відірваної від рідної землі, – “надію не вбити” (Зуєвський 2007, 45), зберегти та закарбувати образ батьківщини в пам’яті.

Глибину такої пам’яті розкрито в поезії “Відповідна врода” Л. Коровника: “Коли куди б не вів мене мій зір / Довкола степ квітками грає” (Коровник 2003, 58). Асоціативно визначено опозицію реальне-ірреальне, що побудована на контрасті зорових образів, скорельованих на образ степу як міфологеми втраченої батьківщини. У поезії Л. Коровника виражено розчарування, зумовлене відчуттям нездійсненності мрії. Так, у вірші “Мріяв повернутись в Україну” автор актуалізує оприявлення мрії ліричного героя: повернутися у рідні краї “бодай у роки сивини” (Коровник 2003, 203). Поет у центр її художнього вираження

висуває образи “біленької” хати й тополі як прикмет малої батьківщини, втраченої уже назавжди: *“Але довкола не було тополі, / Хоч любе місце віднайшов. / Жаданої там не зустрівиши долі, / Я знов на чужину пішов...”* (Коровник 2003, 204). Відсутність реалій минулого життя та колишніх знайомих вмотивовує тему повернення ліричного героя з рідної сторони на чужину. Відчуття того, що немає сил починати життя спочатку, породжують зневіру.

Розчарування як наслідок зневіри визначає настрій ліричного героя в поезії “Чекав, чекав” О. Гай-Головка: *“Розбилась арфа золотая... / Стою, дивлюсь і плачу я”* (Гай-Головка 1998, 126). Цей вірш за характером образності, на перший погляд, перегукується із поезією П. Тичини “Арфами, арфами...”: в обох використано образ арфи, його ідеальність поетами підкреслено за допомогою епітета “золотий”. Проте поезія П. Тичини сповнена мажорних тонів й оптимізму, у ній образ арфи – символ приходу весни на батьківщині: *“Арфами, арфами – / золотими, голосними обізвалися гаї”* (Тичина 1983, 40). Натомість поезія О. Гай-Головка – ностальгійна. Образ арфи для автора – ознака уявної батьківщини, яку ліричний герой проніс у своїй свідомості через все життя на чужині.

Із мотивом нездійсненої мрії пов’язані не лише відчуття болю та смутку, а і їх заперечення. Так, ліричний герой В. Гаврилюка проголошує: *“Тужити за розгубленими снами, / шукати за забутими слідами... / Навіщо? Все це тлін і все це тля”* (Славутич і Шкандрій 2000, 140). Образи тліну та тлі – втілення думки про непотрібність та марність переживань за втраченою батьківщиною. Епітети “розгулений”, “забутий” відтінюють зміст тези про неможливість повернути минуле. Риторичне питання “Навіщо?” – своєрідний заклик поета жити реальним життям, а не візіями.

У поезії Дана Мура “Димні далі” ліричний герой благає спогади про батьківщину не роз’ятрювати його душу: *“Не даленійте, димні, дальні далі. / Не дожену вас більше у житті. /*

Здавили даєма спалахи-печалі / В глухій, холодній, хижій самоті” (Славутич і Шкандрій 2000, 74). В образі далі – вказівка на просторову віддаленість батьківщини, як і часову, адже ліричний герой провів там дитинство і юність. Мотив неможливості наздогнати втрачений час переростає у мотив неможливості повернутися на батьківщину через політичну ситуацію в ній. Образ самоти асоціативно співвідносний з образом чужини, де живе ліричний герой. Епігети “глухий”, “холодний”, “хижий” характеризують умови життя далеко від рідного краю, його духовний стан.

Схожий мотив наявний у творчості І. Темертея. Ліричний герой його поезії “Карається душа” не бажає, щоб його бачили зустрічні люди: *“Я так не люблю сумувати, / Плекати біль у душі своїй”* (Темертей 2004, 54). У цій небажаності почуттів суму та болю звучить інтимність переживань та сакральність відчуття духовного зв’язку ліричного героя з батьківщиною. Названий вірш І. Темертея перегукується із поезією М. Руденка “Я так не вмію сумувати...” (порівняємо з першою строфою вірша М. Руденка: *“Я так не вмію сумувати, / Плекати біль в душі своїй, / Щоб стрічним не подарувати / Усмішки з-під припуклих вій”* (Руденко 2004, 390). Цей збіг, з одного боку, дає підстави говорити про обізнаність поета-емігранта із творчим доробком свого земляка М. Руденка і вплив останнього на нього (це цілком можливо, адже твори останнього періоду його ув’язнення та заслання, надруковані самвидавом, поширювалися за кордоном, зокрема в Канаді). До того ж М. Руденко у 1987–1990 рр. був позбавлений громадянства СРСР і проживав у Німеччині та США. З іншого – це приклад чистого плагіату з боку І. Темертея, що свідчить не на його користь.

Нерідко, зображуючи український світ, виражаючи ностальгію за ним, україномовні поети Канади звертаються до зооморфних образів, насамперед образів птахів, що є символами духовності людини, атрибутами батьківщини, її природних реалій. Так, В. Ворскло у своїй поезії ототожнює мрії про Україну

з шумом Дніпра у серці як сакрального для українця образу. Поєднуючи мотиви суму і туги за батьківщиною, поетеса закріплює функцію поєднання ліричної героїні з батьківщиною за образом вігру з України, трансформованого в образ солов'я: *“Солов'єм защебечи, / Тьохкай переливами”* (Ворскло 1967, 25). Образ солов'я – символ батьківщини, збудник спогадів про минуле ліричної героїні.

Із образом зозулі, що є символічним в українському фольклорі та літературі, у поезії Л. Палій асоційовано Україну: *“Дома були зозулі, які літа лічили”* (Палій 1999, 23), – згадує лірична героїня. Алюзія на народне повір'я про те, що зозуля – віща птиця, яка відмірює людям життя, актуалізує образ рідної землі. Птахи ж на чужині – у Канаді – для ліричної героїні Л. Палій невизначеного виду: *“Птахи з тобою розмовляли”* (Палій 1989, 23), *“дрімають птиці”* (Палій 1989, 24).

І. Темертей порівнює душу ліричного героя із журавлями, що відлітають у теплі краї восени: *“Як вітри осінні дмуть / Й затяжні дощі ідуть, / Попід хмари чути спів – / Клич відлітних журавлів”* (Темертей 2004, 352). Асоціативно виникає паралель із рядками поезії *“На Карпатах”* М. Бажана: *“Чуєш клич? На весінні гніздов'я / Журавлів повертають ключі”* (Бажан 2003, 156), тільки в останнього йдеться про весняне повернення журавлів. Із образом журавлиного кличу в І. Темертея співвідноситься й образ пісні як коду батьківщини. У підтексті зображеної картини відчутно настрої заздрощів, жалю ліричного героя: бо у нього немає крил, щоб повернутися на батьківщину, де йому було б тепло і затишно. Справедливість такого прочитання тексту обґрунтована наступними словами ліричного героя про вимушеність доживати вік далеко від рідної землі: *“Життя моє доходить віку / На чужині, на чужині...”* (Темертей 2004, 386). Єдина мрія, останнє бажання ліричного “Я” – побачити рідні степи, “світанкову” Україну, що здійснити неможливо. Такий стан породжує відчуття приреченості та

смерті на чужині, у ліричному вираженні яких актуалізовано опозицію тіло – душа.

Мотив жалю, викликаний картиною відльоту журавлів у теплі краї, спроектований на образ батьківщини і в поезії “Відлігають у дальній вирій...” Яра Славутича: *“Розливається в темнім небі / Монотонне курли-курли, / Мов співають на давній греблі / Похоронні пісні хвали”* (Славутич 1998, 333). У цитованій строфі відчувається перегук із поезією Б. Лепкого “Видиш, брате мій...”, зокрема з рядками: *“Відлітають сірим шнуром / Журавлі у вирій. / Кличуть: кру!кру!кру! / В чужині умру”* (Лепкий 1991, 68). Як і мотив смерті на чужині Б. Лепкого (“В чужині умру”), образ “похоронних пісень” у Яра Славутича – вираз почуття туги, зумовленої долею поневоленого українського народу, відсутністю державності, суму України за своїми полеглими та загубленими синами, а також синів, які живуть на чужині, за батьківщиною (Накашидзе 2013, 80). Водночас у журавлиному співі ліричний герой вчуває нотки надії на повернення передусім у думках на батьківщину (*“Відлітаю туди щодня”* (Славутич 1998, 333)), яка надзвичайно потрібна ліричному герою.

Яр Славутич звертається до образу журавлів як символу батьківщини й у вірші, написаному у традиційному для японської поезії жанрі хокку: *“У дальній вирій / Журавлі полетіли. / Вернусь, як вони?”* (Славутич 1998, 242). “Поет вдається до паралелізму, зіставляючи явища світу природи з власним життям, дотримується естетичних принципів «сабі» («печаль самотності») та «карумї» («спонтанність, первинність почуття»), що лежать в основі поезики хокку” (Накашидзе 2013, 80). Образи журавлів у його поезії – з’єднувальна ланка між минулим, теперішнім і майбутнім, материковою Україною і країнами, де проживають представники української діаспори, зокрема Канади.

Через образ журавля в поезії “Відлігають у дальній вирій...” оприявнюється опозиція чужина / батьківщина, простежена також в інших творах Яра Славутича, зокрема в сонеті “Лелеки”. В останньому образом-персонажем є лелека, що повернувся з

далекого африканського краю до рідного степу, де “*на давній клуні – скільки то вже літ! – / Гніздо чорніє кострубатим тілом*” (Славутич 1998, 23). Простір у сонеті визначено цілком конкретно: далекий “африканський світ” – Єгипет, рідний херсонський степ – Україна. Яр Славутич розгортає тему зцілюючої сили рідної землі: лелека заморився, перебуваючи на чужині, а, повернувшись додому та перепочивши, “*у зриві нестарім / На повну міць заклекотав, як грім*” (Славутич 1998, 23). Фізичний та емоційний стани лелеки акцентовано через порівняння пташиного співу із громом та лексемою “снага”, що несе в собі значення живильної сили: “*З’явилась подруга в живній сназі*” (Славутич 1998, 23). Як відзначено А. Мойсеєнком, слово “снага” “з’являється надзвичайно часто саме у творах Яра Славутича про рідний край чи в тих, де отча земля отримує образні ремінісценції” (Мойсеєнко 2002, 4). Асоціативно в зображенні лелеки виникає паралель “птахи та люди”: всі вони радіють поверненню на рідні терени.

С. Гурко в низці поезій, розгортаючи концепцію батьківщини-України, звертається до образу пташиного гнізда: “*Без тебе я, мов птах, / Блукаю у світах, / Далеко від гнізда / З пораненим крилом*” (Гурко). В образі птаха уособлено образ емігранта з України, відірваного від рідного краю. Деталь “поранене крило” поглиблює вираження трагізму їхньої долі (людини і птаха), засвідчуючи неможливість повернення до рідного краю.

Ліричний герой поезії “Дон-Кіхот (сучасний монолог)” О. Зуєвського заздрить птахам, які можуть повернутися додому: “*На птахів погляньте – щороку / Яку їх тут силу несе! / Вони ж не питаються шляху: / Лиш дім їх приваба й мета...*” (Зуєвський 2007, 23). У сонетах О. Зуєвського становище ліричного героя на чужині порівнюється із буттям птаха у клітці. Як і птах, ліричний герой закоханий у небо, яке поет називає “голубозводом”. Оскільки птахи символізують повітряну стихію, то в цьому контексті небо втілює шлях до “звабливої далі”, на простір якої й скорельовано образ України. Батьківщина потрактована як

далекий край, а не як чужина, що є особливістю української еміграційної поезії в Канаді. До речі, трактування України як краю далекого й чужого характерно для поезії В. Стуса. У його рядках *“Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай”* (Стус 2006, 251) репрезентовано мотив прощання з рідною землею, бо передумови цього прощання перетворили Україну у сприйнятті поета із світу свого у світ чужий.

У поезії української діаспори в Канаді птахи – вісники новин із рідного краю, які найчастіше неприємні. *“Що кажуть? Я блідну від жаху?”* (Зуєвський 2007, 23) – говорить ліричний герой поезії *“Дон Кіхот (сучасний монолог)”* О. Зуєвського. У поезіях збірки митця *“Золоті ворота”* вісником із батьківщини постає горлиця, яка під блакитним небом бореться із шулікою. Образ горлиці – уособлення добра, шуліки – зла. Отже, бореться добро зі злом: *“Ще, може, пройде мить, і він впаде, як грім”* (Зуєвський 2007, 23). “В образі шуліки асоціативно прочитується збірний образ пригноблювачів України. Ліричний герой чекає на звістку про незалежність України, але її немає” (Накашидзе 2013, 79). На цьому емоційному тлі виникає мотив надії на краще майбутнє народу.

У поезії О. Зуєвського *“Я вертаюсь до тих воріт...”* образ птаха – символ не тільки рідного краю, а й носія таємних спогадів ліричного героя, що супроводжують *“у дальню путь”* (Зуєвський 2007, 16). Спогади про батьківщину в поета екстрапольовано на метафоричну ситуацію й образ *“шиястого лебедя”*: лебідь колише воду ставу, утворюючи воронку часу, через яку згадка про минуле проникає у свідомість ліричного героя.

Вірш О. Зуєвського *“Ще одна згадка про потік”* репрезентує уособлення душі людини в образі риби: *“Тут риби всі до обрїю пливуть / В німх змаганнях, наче душі, / Під хвилями вишукуючи путь, / Розрівняну, немов на суші”* (Зуєвський 2007, 79). Образ води екстрапольовано на образ океану, що віддаляє ліричного героя від батьківщини. Як і небо для птаха, вода є шляхом до материка, де знаходиться Україна. Мотив суму, зумовлений

відчуттям неможливості повернутися до рідного краю, бо ліричний герой не вміє плавати на великі відстані, як риба. Але для душі, повної туги й страждання, океан зі своїми таємницями та складнощами не є перешкодою. У вірші О. Зуєвського “Координована свідомість” образи риби і птаха зорієнтовують на міфологічні вірування українців, як і протиставлення птахів риbam: *“До неба риба вилітає, / І голуб (чи орел?) засів / На тій жердині...”* (Зуєвський 2007, 95).

У ліриці Д. Могилянки мрія побачити Україну набуває іншого сенсу, адже поетеса народилася й виросла в Канаді. Її лірична героїня молиться: *“Дай, Боже, щасливо / Візиту зложити, / Любов’ю до краю / Серце наповнити”* (Могилянка 1962, 11). Із наведених рядків випливає, що в ліричній героїні поки немає палкої любові до України, як у новоприбулих емігрантів; немає і відчуття ностальгії. Її любов – ілюзорна. Найзаповітніша мрія й мета ліричної героїні – стати справжньою українкою: *“Коли б мене Україна / За свою прийняла”* (Могилянка 1962, 34).

У змалюванні батьківщини поети-емігранти постійно звертаються до опозиції далеко / близько. Ліричний герой О. Зуєвського сприймає батьківщину як даль, де “краї нечувані, казкові” (Зуєвський 2007, 29). Поет підкреслює віддаленість України, характеризуючи її означеннями “незнана”, “звabлива”, “багряна”, “світла”. У його вірші “Напередодні” Україна – країна, добре знайома ліричному героєві з дитинства. В обґрунтуванні поетом неможливості повернутися до неї звучить критика: там *“люд / Зібрався в невідому / колізію прибуд”* (Зуєвський 2007, 170). У сатиричному образі “колізії прибуд” виражено погляд О. Зуєвського на суспільно-політичну ситуацію в Україні.

У вірші-присвяті “Україні” Б. Мазепи Україна – *“далеч неозора”* (Мазепа 1976, 9). У її характеристиці актуалізовано образи зірки, райдуги як міг рідної землі, але на небі чужини вони стихійні знаки віддаленості. У такий спосіб поет переносить образ вітчизни в небесний простір. Схоже трактування вітчизни присутнє в поезії О. Пресіч “Що таке далина?...”: *“Далина –*

відчуття польоту, / *Що буває у снах і мріях*” (Пресіч 2010, 34). Образ далини – вказівка на віддаленість батьківщини, яка з’являється у снах і мріях ліричної героїні. Образ польоту асоціативно пов’язує терени чужини з Україною через небесний простір.

У поезії “Дорога” Г. Бердо просторова віддаленість рідної землі підкреслена образом дороги до неї, яка постає у мрії: *“До тебе мріє жагуча / дорога, далека й складна”* (Бердо 2009, 9). Мета ліричного героя – знайти дорогу до батьківщини за будь-яку ціну: *“навіть тоді, / коли тут пропаду”* (Бердо 2009, 67). Поет бачить батьківщину на площині “мапи”, що, з одного боку, розширює межі України (*“коли дивлюсь на мапу знамениту, / я мов володар всього світу”* (Бердо 2009, 57)), а з іншого – конкретизує її географічне означення. Образ мапи – втілення площі планети Земля, у межах якої Україна – невелика територія. Її перенесення на макрорівень не лише розширює межі свідомості ліричного героя, а й віддаляє його від батьківщини, що поглиблює вираз почуття туги й ностальгії.

Асоціативно образ мапи виникає й у ліриці тих україномовних поетів Канади, які звертаються до окреслення просторових меж батьківщини. Наприклад, у поезії Л. Тиховської “Моя Україно” образ України географічно означений: *“І зором несуся від тихого Дону, / Несусь на вершини Карпат”* (Тиховська 2001, 47). Одночасно простір батьківщини постає у свідомості ліричної героїні, у її думках про подорожі до рідної землі. Територіально означає Україну Л. Мурович у поезії “Знайшли спільну мову”: *“Бо ж її земля від Дону по карпатські рідні гори”* (Мурович 1984, 97). Поетеса не обмежує образ батьківщини у часі: багатовікову історію рідної землі закладено в епітеті “прадідна”.

Л. Палій, виносячи в епіцентр духовний образ України, теж вказує на її географічні координати: *“Куди б вітри не віяли, / в дощі, у бурі / і в соняшні дні, / бронзовий півень / на даху у мене / завжди повернений / на схід”* (Славутич і Шкандрій 2000, 122). Схід – сторона світу, у якій лежить омріяна батьківщина. Образ

бронзового півня – багатогранний. З одного боку, він – предметний об’єкт – флюгер, що ловить вітер з України, та асоціюється з компасом, що завжди вказує на одну сторону світу (у поезії Л. Палій – на схід). З іншого боку, його можна трактувати як зооморфний образ птаха, що зустрічає схід сонця. У такий спосіб образ батьківщини співвіднесний з образом сонця, що одночасно є і засобом сакралізації.

Межею між рідною землею та чужиною в україномовній поезії Канади є образ океану, що, як і образи птахів, реалізує концепт опозиції чужина / батьківщина (наприклад, журавлиний ключ у І. Темертея). У поезії Дана Мура “Думка” безмежжя відстані ліричного героя від рідного краю теж підкреслено образом океану: “*За океанами – / Рідний мій край*” (Мур 1973, 65).

В. Скорупський безпосередньо відзначає, що океаном він приплив на чужину: “*І на березі чужому / Не зустрів мене каштан, / Що по звичаю старому / На воротах виглядав*” (Скорупський 1961, 65). Образ чужини як нового незнайомого світу реалізовано в образі відсутності каштанів. Образ океану в поета – простір шляху мандрівки. Своєрідним “багажем” ліричного героя в подорожі із “старого” краю до нового є “*Сіль і хліб сухий у торбі*” (Скорупський 1961, 65) і молитва.

У поезії Яра Славутича образ Тихого океану потрактовано як безмежність вод, що манять своєю далечінню, суворістю, і є символом боротьби, боротьби внутрішньої, зумовленої тугою за батьківщиною, і здобутого спокою: “*Епічний стиль розлогих кипарисів, / Ноктюрни скель та Тихий океан – / Чого ще треба для душевних ран, / Для бурі в серці – негмамовних бризів?*” (Славутич 1998, 147). Для поета берег “Великого” океану – неначе гавань, де він знайшов притулок та відпочинок після безлічі блукань та поневірянь (Накашидзе 2015, 87). Але не домівку.

Аналогічно інтерпретовано образ океану в поезії О. Зуєвського, зокрема у вірші “Ріта Гейворт”: “*Її ми теж тримали для пошан / У царині розгойданої тямки, / Коли з піску,*

де стогне океан, / Свої надіялись ліпити замки” (Зуєвський 2007, 72). Великий океан – шлях українських емігрантів до нового незнаного життя. Нелегкість сприйняття останнього відтінена образом замку з піску, що є втіленням примарного, невідомого майбутнього. Паралельно до образу океану в поезії О. Зуєвського постає образ вітру з рідного краю, який океан час від часу приносить новоприбулим на своїх хвилях. Ідея збереження актуальної для ліричного героя пам’яті про рідну землю, яка сфокусована в образі вітру, принесеного Тихим океаном, набуває сакрального змісту.

У поезії О. Зуєвського межею між батьківщиною і чужиною також є образ туману (“біло-синь”), що актуалізує тему невизначеності емігрантського майбутнього (Накашидзе 2015, 87). Функціонально до образу туману наближений образ завіси: “Завіса, завіса знову / Над полем, де блиск поблід” (Зуєвський 2007, 33). Асоціативно оприявлений образ “залізної завіси”, що у ХХ ст. існувала між Радянським Союзом і світом, між емігрантами і батьківщиною. Батьківщина стала далекою, але й новий світ не став рідним. Г. Грищик наголошує, що таке її сприйняття зумовлено біографічними фактами: “Надзвичайно виразного позитивного емоційно-експресивного забарвлення образ України набуває у складі антонімічного протиставлення «Україна – чужина», що, безперечно, є одним із вагомих елементів світосприйняття поетів діаспори, зумовленого як особистими, так і суспільно-політичними факторами” (Грищик 2010).

Перед україномовними поетами Канади як етнічними Українцями гостро постала проблема національної ідентичності. Як один із засобів її вирішення вони обирають художню творчість. Це можливість через українське слово утверджувати свою “українськість”, а, отже, розвивати українську літературу за межами батьківщини. Один із основних мотивів, що є виявом національної ідентичності ліричних героїв й авторів в україномовній поезії Канади, є мотив ностальгії. Він

розгортається через вираження почуття туги та суму за далеким рідним краєм. У художньому розвитку мотиву ностальгії важливу роль відіграють образи-символи птахів (зозулі, лелеки, журавлів), що співвіднесені із долею, душею ліричного героя. Одна із основних характеристик України – парадигма далекої землі, винесеної у планетарний масштаб, океану як межі між Канадою (втіленням іншого світу, хоча й місця проживання ліричного героя) і Україною (О. Зуєвський, Яр Славутич, Дан Мур, В. Скорупський).

Бажан, Микола. 2003. *Вибрані твори*. Т. 1: Вірші та поеми. Київ: Українська енциклопедія.

Бердо, Гнат. 2009. *Поезії: Вірші, поеми*. Київ: Видавництво “Щек”.

Ворскло, Віра. 1967. *Листи без адреси: Вибрані поезії*. Торонто: Гомін України.

Гай-Головко, Олекса. 1998. *Поетичні твори*. Т. 3 (1978–1997). Тернопіль: Тайп.

Голод, Марія. 1988. *Стрімка моя вулиця*. Торонто: Слово.

Голод, Марія. 1978. *Чотири пори року*. Мюнхен: Сучасність.

Грабовський, Сергій. 2000. *XX століття та українська людина. Виклики і відповіді*. Київ: Стилос.

Грицик, Галина. 2010. *Наснилась мені Україна (про мову діаспорної поезії)*. <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-12.pdf>.

Гурко, Стефанія. 2003. *Поезії*. <http://www.poetryclub.com.ua/metr.php?id=1077&type=tvorch>.

Діброва, Гнат О. 1963. *Рух і гармонія*. Поезії. Нью-Йорк.

Зуєвський, Олег. 2007. “Я входжу в храм...”: *Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.

Качуровський, Ігор. 2008. *Генерика і архітектоніка*. Книга II. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.

Качуровський, Ігор. 2008. *Променисті силуети: Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.

Качуровський, Ігор. 1992. “Творчість Юрія Клена на тлі українського парназізму”. *Клен, Юрій*. Твори. Т. 1, 5–22. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка.

Кедр, Ростислав. 1983. *Поезії*. Торонто: Видавництво “Свшан-зілля”.

- Коровник, Леонід. 2003. *Струмені в пустелі: поезії (1991-2002)*. Едмонтон: “Дорога правди”, Луцьк: РТ МКФ “Християнське життя”.
- Крат, Анатолій. 1998. “Камертон дитинства у поетичному оркестрі Яра Славутича”. *Херсонський збірник: До 80-річчя Яра Славутича*. Київ–Херсон: Дніпро. 76–81.
- Левицький, Микола. 2003. “Про автора”. *Олександрів-Грибінський, Борис. 100 поезій: Вибрана лірика (1943–1979)*, 5–7. Київ: Юніверс.
- Лепкий, Богдан. 1991. *Твори*. Т. 1: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. Київ: Дніпро.
- Мазепа, Богдан. 1976. *Полум'яні акорди: Лірика*. Едмонтон: Об'єднання українських письменників “Слово” в Канаді.
- Могиланка, Дарія. 1962. *Думки летять на Україну: народні вірші*. Едмонтон: Видання автора.
- Мойсеєнко, Анатолій. 2002. “Віршовий текст як динамічна структура (в спостережень над поетикою Яра Славутича)”. *Мовознавство* 2–3: 3–9.
- Мур, Дан. 1973. *Скрижалі туги: Поезії*. Едмонтон.
- Мурович, Лариса. 1984. *Дерево рідного роду: Поезії*. Торонто.
- Накашидзе, Ірина. 2016. “Лірика О. Зуєвського: особливості художнього вираження образу України-батьківщини”. *Науковий вісник Ужгородського університету, Серія “Філологія”* 2 (36): 197–200.
- Накашидзе, Ірина. 2015. “Образ океану в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст.” *Тези доповідей III Міжнародного форуму студентів, аспірантів і молодих учених*. Дніпропетровськ: ДНУ. 87–88.
- Накашидзе, Ірина. 2013. “Образи птахів як засіб художнього втілення теми батьківщини у творчості україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст.” *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2013 р.)*, 79–81. Львів: Логос.
- Олександрів-Грибінський, Борис. 2003. *100 поезій: Вибрана лірика (1943–1979)*. Київ: Юніверс.
- Палій, Ліда. 1989. *Дивовижні птиці*. Торонто: Об'єднання українських письменників “Слово”.
- Палій, Ліда. 1999. “Матері: Поезії”. *Сучасність* 6: 23–24.
- Пресіч, Ольга. 2010. *Дон Жуан та інші примари: вірші*. Київ: К.І.С.
- Ромен, Левко. 1953. *Передгрім'я: Поезії*. Філядельфія.
- Руденко, Микола. 2004. *Вибране: Вірші та поеми (1936–2002)*. Київ: Дніпро.
- Скорупський, Володимир. 1961. *Із джерела: Поезії*. Торонто.
- Славутич, Яр. 1998. *Твори*. Т. 1: *Поезії (1937–1997)*. Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута.
- Стус, Василь. 2006. *Палімпсест: Вибране*. Київ: Факт.
- Темертей, Ілля. 2004. *Поезії*. Київ: Неопалима купина.
- Тичина, Павло. 1983. *Зібрання творів у дванадцяти томах*. Т. 1: Поезії 1906–1934. Київ: Наукова думка.

- Тиховська, Лена. 20001. *Ліра: поезії*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги.
- Славутич, Яр, Шкандрій, Мирослав, упоряд. 2000. *Хрестоматія з української літератури в Канаді. 1897–2000*. Едмонтон: Видавничий комітет “Слова”.
- Череватенко, Леонід. 2003. “Зумій життя новим налити змістом...”. *Олександрів-Грибінський, Борис. 100 поезій: Вибрана лірика (1943–1979)*. Київ: Юніверс. 136–149.
- Яременко, Василь. 2007. “Межінь української поезії”. *Зуєвський, Олег. “Я входжу в храм...”: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”. 534–559.
- Ясперс, Карл. 2005. “Техніки мислення”. *Філософська думка* 2: 95–103.